

правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 № 575.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>

10. Шеленіна К. Г. Початковий етап розслідування вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, та відповідний алгоритм дій слідчого. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 602–606.

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.4.51>

ОЛІЙНИК С.В.

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

FEATURES OF TACTICAL OPERATIONS AT THE INITIAL STAGE OF INVESTIGATING THE ACCEPTANCE OF AN OFFER, A PROMISE OR RECEIVING AN IRREGULAR BENEFIT BY AN OFFICIAL PERSON

Актуальність статті полягає в тому, що встановлення особи прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди потребує вирішення тактичних завдань, які витікають із слідчої ситуації конкретного етапу розслідування. Якщо, скажімо, виникає необхідність встановити стосунки, які склалися в суб'єктів розглядуваного злочину, то з цією метою мають бути організовані відповідні тактичні операції: наприклад, «Викриття неправди в показаннях підозрюваного під час допиту», «Перевірка алібі» або ін. Звідси випливає, що під час розслідування злочинів на кожному його етапі організуються тактичні операції, які є засобом вирішення тактичних завдань. Вимагання службовою особою предмета неправомірної вигоди ґрунтується на статусі цієї особи, практичному досвіді правозастосовної діяльності, володінні знаннями щодо специфіки державної службової діяльності. З метою приховання такої злочинної діяльності службові особи залучають до неї своїх знайомих, родичів, підлеглих та інших осіб, які постають у ролі посередників. У такому разі проблематичним є встановлення причетності саме конкретної службової особи до одержання неправомірної вигоди, оскільки тактична операція спрямована на встановлення факту безпосереднього контакту осіб, що домовляються про прийняття або одержання неправомірної вигоди, а такими будуть саме посередники (родичі, знайомі тощо). При цьому службова особа залишається осторонь від події злочину. Тактична операція «Викриття учасників прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди» забезпечується завдяки проведенню таких слідчих (розшукових) дій, як: 1) допит підозрюваного, заявника, свідка тощо; 2) одночасний допит раніше допитаних осіб; 3) пред'явлення для впізнання; 4) слідчий експеримент; 5) обшук; 6) призначення та проведення судових експертиз. Зроблено висновок, що такі тактичні операції, як «Затримання на гарячому» та «Викриття учасників прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди» на початковому етапі розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, мають важливе значення для здобуття доказової інформації та подальшої організації і планування розслідування. Особливого значення набуває підготовчий етап, оскільки від належної підготовки до проведення тактичної операції залежить якість отримано-

го результату. Такі тактичні операції, відповідно до вимог закону, забезпечують всебічне, повне вивчення корупційної діяльності, дають змогу цілеспрямовано здійснювати пошук доказів, а також швидко й процесуально правильно вирішувати завдання досудового розслідування.

Ключові слова: *вимагання, службова особа, неправомірна вигода, статус особи, злочинна діяльність, посередник.*

The relevance of the article lies in the fact that the identification of a person accepting an offer, promise or receiving an undue benefit requires solving tactical tasks arising from the investigative situation of a specific stage of the investigation. If, for example, there is a need to establish the relationship between the subjects of the crime under consideration, appropriate tactical operations should be organized for this purpose: for example, "Disclosure of untruths in the testimony of the suspect during interrogation", "Alibi check" or others. It follows from this that during the investigation of crimes, tactical operations are organized at each of its stages, which are a means of solving tactical tasks. Claiming of an unlawful benefit by an official is based on the status of this person, practical experience of law enforcement activities, knowledge of the specifics of public official activity. In order to hide such criminal activity, officials involve their acquaintances, relatives, subordinates and other persons who act as intermediaries. In such a case, it is problematic to establish the involvement of a specific official in receiving an unlawful benefit, since the tactical operation is aimed at establishing the fact of direct contact between persons who agree to accept or receive an unlawful benefit, and such will be intermediaries (relatives, acquaintances, etc.). At the same time, the official remains aloof from the event of the crime. The tactical operation "Exposure of participants accepting an offer, promise or receiving an undue benefit" is ensured by conducting such investigative (search) actions as: 1) interrogation of a suspect, applicant, witness, etc.; 2) simultaneous interrogation of previously interrogated persons; 3) presentation for recognition; 4) investigative experiment; 5) search; 6) appointing and conducting forensic examinations. It was concluded that such tactical operations as "Detention while red-handed" and "Exposure of participants in the acceptance of an offer, promise or receipt of undue benefit" at the initial stage of the investigation of the acceptance of an offer, promise or receipt of undue benefit by an official are important for obtaining evidentiary information and further organization and planning of the investigation. The preparatory stage is of particular importance, since the quality of the obtained result depends on proper preparation for conducting a tactical operation. Such tactical operations, in accordance with the requirements of the law, provide a comprehensive, complete study of corruption activities, enable a purposeful search for evidence, as well as a quick and procedurally correct solution to the tasks of the pre-trial investigation.

Key words: *extortion, official, unlawful benefit, status of a person, criminal activity, intermediary.*

Актуальність теми. Удосконалення процесу розкриття й розслідування прийняття пропозиції, обцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою залежить від рівня запровадження у слідчу діяльність новітніх криміналістичних розробок, що базуються на синтезі теоретичних знань і передової слідчо-судової практики. Йдеться насамперед про такі категорії, як криміналістична характеристика та класифікація злочинів, типові слідчі ситуації, системи слідчих дій і тактичні операції. Саме ці категорії суттєво впливають на формування сучасних концепцій окремих криміналістичних методик, є їх невід'ємними складовими й обумовлюють ефективність розслідування розглядуваної категорії злочинів [1].

Важливими в розслідування розглядуваних злочинів є тактичні операції. За своєю суттю ці операції є: 1) сукупністю тактичних засобів реалізації методів розслідування; 2) засобом реалізації взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів; 3) організаційним тактичним засобом ліквідації протидії з боку суб'єктів вчинення таких злочинів; 4) засобом реалізації тактичних прийомів, що вимагають сукупності дій слідчого та представників інших органів; 5) засобом алгоритмізації процесу розслідування розглядуваних злочинів [2]. Комплексне провадження слідчих (розшукових) дій, ОРЗ та інших дій здійснюється з метою вирішення таких завдань, вирішити які в інший спосіб неможливо.

Виклад основного матеріалу. Розкриваючи поняття тактичної операції, В.Ю. Шепітько вважає, що поняття тактичної операції означає поєднання однойменних і різнойменних слідчих (розшукових) дій, а іноді й організаційно-технічних заходів, спрямованих на виконання завдань розслідування в даній слідчій ситуації [3, с. 196].

Оскільки прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою належить до злочинів, виявлення яких є проблематичним з огляду на те, що вони характеризуються неповною вихідною інформацією і активною протидією учасників, то застосування такої форми організації розслідування, як проведення тактичних операцій, є доцільним.

Встановлення особи прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди потребує вирішення тактичних завдань, які витікають із слідчої ситуації конкретного етапу розслідування. Якщо, скажімо, виникає необхідність встановити стосунки, які склалися в суб'єктів розглядуваного злочину, то з цією метою мають бути організовані відповідні тактичні операції: наприклад, «Викриття неправди в показаннях підозрюваного під час допиту», «Перевірка алібі» або ін. Звідси випливає, що під час розслідування злочинів на кожному його етапі організовуються тактичні операції, які є засобом вирішення тактичних завдань.

Під час вибору тактичних операцій завжди існує ризик отримати негативні наслідки. Це пов'язане насамперед зі значною кількістю дій і завдань, що входять до складу конкретних тактичних операцій. Тож проводити тактичні операції за даною категорією злочинів доцільно в ситуаціях із незначним ризиком.

Організувати тактичну операцію при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою не легко, оскільки це є співпрацею різних підрозділів поліції. Мається на увазі належне планування та послідовність дій, взаємодія слідчих і оперативних працівників Національної поліції, використання фахівців різних природничих і технічних наук. Тактично грамотно має бути організоване керівництво в ході проведення тактичної операції. Так, слідчий займається підготовкою та проведенням слідчих (розшукових) дій, критично оцінює дії інших учасників операції. Тактика проведення тактичної операції полягає в тому, що і слідчий, і працівник оперативного підрозділу, і спеціаліст діють згідно з єдиним тактичним задумом, розробленим ними єдиним планом, не втручаючись в дії один одного, лише доповнюючи їх, точно і якісно виконуючи свої обов'язки [4, с. 76].

Як справедливо стверджує В.М. Шевчук, тактичні операції за напрямками тактичного впливу та діапазоном застосування в процесі розслідування злочинів є багатифункціональними організаційно-тактичними засобами здійснення досудового розслідування, які ефективно використовуються для вирішення окремих тактичних завдань і мають багатифункціональне призначення, обумовлене слідчою ситуацією й функціональною спрямованістю системи слідчих, ОРД, організаційних, профілактичних та інших дій [5]. Таке визначення є більш точним, оскільки всеохоплююче розкриває суть тактичних операцій.

Тактична операція є засобом вирішення тактичних завдань при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. У свою чергу вирішення тактичних завдань здійснюється шляхом проведення декількох дій, ефективність здійснення яких обов'язково залежить від організації такої діяльності. Отже, від належної організації тактичних операцій зокрема та розслідування взагалі залежить результативність отримання доказів.

Дещо іншим є визначення тактичних операцій, запропоноване В.Ю. Шепітьком та В.А. Журавлем [6, с. 187]. Так, учені пропонують розглядати тактичні операції як організаційно-тактичні засоби здійснення досудового розслідування. Це поняття поєднує як організаційні, так і тактичні засади. Під організаційними засадами слід розуміти оптимальне взаєморозташування і взаємозв'язок елементів певного комплексу (комбінацій, операцій), провадження яких обумовлене єдиною метою і здійснюється в певних умовах місця й часу. Тактичні засади передбачають вибірковість, варіантність, ситуаційну залежність, доцільність у застосуванні певних засобів і їх спрямованість на вирішення локальних завдань розслідування. Виходячи з цього організаційно-тактичні засоби здійснення досудового розслідування – це оптимальна сукупність взаємопов'язаних єдиною метою дій (слідчих, оперативно-розшукових, організаційних) і тактичних прийомів, які при комплексному їх застосуванні спрямовані на забезпечення найбільш ефективного вирішення тактичних завдань у певних слідчих ситуаціях. Такі наукові підходи вкотре підтверджують те, що тактичні операції під час розслідування злочинів виконують організаційну функцію [6].

Як випливає з наведеного вище, деякі вчені впевнено стверджують, що тактичні операції проводяться під керівництвом слідчого, а деякі вважають, що їх можуть проводити працівники оперативних підрозділів і без такого керівництва. На нашу думку, тактичні операції проводяться

лише за керівництва слідчого, оскільки надходження інформації (заява) про такий злочин реєструється в ЄРДР і відтак слідчий одразу ж стає керівником розслідування і всі подальші дії здійснюються за його дорученням. Навіть якщо тактичну операцію проводить оперативний працівник без участі слідчого, він реалізує в ній як власні специфічні функції, так і функції слідчого, які делеговані йому законом або самим слідчим у вигляді доручення.

Спільна діяльність слідчого та працівників ОРП певною мірою спрямована на виявлення та ліквідацію протидії розслідуванню прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди з боку підозрюваних та інших учасників. Досягнення цієї мети забезпечується відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» унаслідок таких оперативно-розшукових заходів, як: 1) проведення операції з контрольованого вчинення діянь, передбачених ст. 368 КК України; 2) аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж (п. 9); 3) спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця (п. 11) та низка інших заходів, передбачених як цим Законом, так і КПК України [7]. Разом із цим спільна діяльність слідчих та оперативних працівників проявляється в контролі поведінки підозрюваних у вчиненні корупційних діянь у процесі розслідування, виявленні їх злочинних зв'язків, оперативному доведенні отриманої інформації слідчому, а також припиненні фактів протидії розслідуванню.

Наведені вище організаційно-тактичні форми взаємодії у вигляді сумісного здійснення тактичних операцій, які приховано фіксують обставини вчинення злочину, активно застосовуються у практиці виявлення та розкриття прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Так, метою тактичних операцій у розслідуванні розглядуваної категорії злочинів є реалізація методів розслідування шляхом проведення процесуальних дій. Із цього випливає, що для ефективного розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди слід провести ряд гласних і негласних слідчих (розшукових) та інших дій – тактичну операцію. Важливо при цьому вирішити питання стосовно послідовності проведення цих дій, їх доцільності, ефективності, обсягу тощо. Тож необхідними є заходи щодо організації та планування тактичних операцій.

З означеного вище видно, що розробка та проведення тактичних операцій у розслідуванні розглядуваної категорії злочинів мають сприяти якісному, ефективному їх проведенню, вчасному коригуванню та внесенню поправок, прогнозуванню негативних наслідків і бажаного результату.

Оскільки в проведенні тактичної операції беруть участь кілька осіб, то доцільно було б, щоб усі вони брали участь і в складанні плану. Насамперед необхідно визначитися з метою проведення тактичної операції – наприклад для виявлення факту одержання неправомірної вигоди службовою особою, для встановлення співучасників, затримання підозрюваного тощо. Важливою складовою плану тактичної операції є коло питань, що підлягають з'ясуванню. Далі встановлюється проміжна мета, досягнення якої дасть змогу отримати кінцевий результат. Для кожної проміжної мети визначають слідчі дії, оперативно-розшукові заходи та організаційні дії. Вибравши певну дію, слід одразу ж запланувати тактичні прийоми її здійснення, забезпечити підготовку транспортних, технічних та криміналістичних засобів забезпечення такої дії. Виконавцями слід вказувати осіб, які відповідають за виконання конкретної дії, а також осіб чи організації, що їм допомагають. Також мають бути зазначені строки виконання тих чи інших дій. Вельми важливим є визначення послідовності у виконанні дій, оскільки ряд подальших дій є продовженням попередніх або ж такими, до яких можна вдатися лише на основі попередніх [8, с. 104].

Слушною вважаємо думку Я.В. Мишкова про те, що тактична операція є комплексом організаційних, слідчих та оперативно-розшукових заходів, здійснюваних одночасно для вирішення завдання щодо одержання доказової інформації. Тактичні завдання за своєю спрямованістю можуть бути різноманітними залежно від поставленої мети і способів їх здійснення. Так, тактичне завдання стосовно розслідуванню розглядуваної категорії злочинів спрямоване: 1) на затримання на гарячому; 2) встановлення місця знаходження предмета неправомірної вигоди; 3) встановлення місця перебування й затримання співучасників злочину; 4) виявлення й тимчасове вилучення документів, що свідчать про незаконні розпорядження; 5) виявлення документів, що свідчать про законні дії службової особи, вчинені внаслідок досягнутих домовленостей; 6) виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину [9, с. 93].

Аналіз кримінальних проваджень щодо розслідування злочинів, передбачених ст. 368 КК України, дозволив виділити види тактичних операцій, які проводяться на початковому етапі розслідування, – зокрема, це: 1) затримання на гарячому; 2) викриття учасників прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Одним із основних та ефективних способів виявлення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є тактична операція «Затримання на гарячому». Розглянемо її детальніше.

Для того щоб чинити певні дії щодо затримання, слід знати, що таке затримання, – тож розпочнемо з визначення суті даного поняття. Відповідно до ч. 2 ст. 176 КПК України затримання в кримінальному процесі є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується в особливих випадках і за визначеною КПК України процедурою. Затримання може здійснюватись щодо підозрюваного або обвинуваченого за ухвалою слідчого судді чи суду уповноваженою службовою особою, а також у точно встановлених випадках кожним, хто не є уповноваженою службовою особою [10].

Відповідно до КПК України є види затримання: 1) на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. 187-191); 2) без ухвали слідчого судді, суду (ст. 207, 208).

Цікавою є думка вчених-процесуалістів (Ю.М. Грошевий, А.Я. Тацій, А.Р. Тумаянц) із цього приводу: вони виокремлюють такі види затримання, як: 1) затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. 190, 191); 2) законне затримання (ст. 207); 3) затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208); 4) затримання з метою екстрадиції (ст. 582). Такі види затримання розрізняються за цільовим призначенням, суб'єктами, які уповноважені приймати таке рішення, підставами та процесуальним порядком застосування [11, с. 324].

Затримання на гарячому супроводжується ще й такими слідчими (розшуковими) діями, як огляд місця події та особистий обшук, які можуть бути джерелом отримання доказів факту вчинення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Затримання на місці злочину є тимчасовим запобіжним заходом, спрямованим на припинення корупційної діяльності, та засобом отримання доказів факту вчинення такого злочину.

Проведення тактичної операції «Затримання на гарячому» при вчиненні корупційних діянь можливо в нижченаведених слідчих ситуаціях. 1. За наявності достовірної інформації про підготовку до вчинення такого злочину: а) зафіксовано розмову про намір запропонувати, пообіцяти неправомірну вигоду службовій особі; б) стало відомо про час та місце домовленостей щодо предмета неправомірної вигоди. 2. Є заява про прийняття пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди від особи, яка її пропонувала, або посередника таких дій. 3. Є заява про майбутнє одержання неправомірної вигоди від особи, яка її пропонувала, або посередника таких дій. 4. Є заява про систематичне одержання службовою особою неправомірної вигоди. 5. Є заява про факт вимагання службовою особою предмета неправомірної вигоди.

Серед усіх слідчих ситуацій найбільш часто трапляється остання, коли неправомірну вигоду вимагають. Це зумовлене тим, що в усіх інших випадках обидві сторони корупційних дій зацікавлені, щоб домовленість відбулася, а тому намагаються приховати свою діяльність.

Вимагання службовою особою предмета неправомірної вигоди ґрунтується на статусі цієї особи, практичному досвіді правозастосовної діяльності, володінні знаннями щодо специфіки державної службової діяльності. З метою приховання такої злочинної діяльності службові особи залучають до неї своїх знайомих, родичів, підлеглих та інших осіб, які постають у ролі посередників. У такому разі проблематичним є встановлення причетності саме конкретної службової особи до одержання неправомірної вигоди, оскільки тактична операція спрямована на встановлення факту безпосереднього контакту осіб, що домовляються про прийняття або одержання неправомірної вигоди, а такими будуть саме посередники (родичі, знайомі тощо). При цьому службова особа залишається осторонь від події злочину.

Для розслідування наявного вимагання предмета неправомірної вигоди розробляється тактична операція, яка являє собою комплекс слідчих (розшукових) дій, а саме: 1) допит заявника про індивідуальні ознаки предмета неправомірної вигоди; 2) затримання підозрюваної особи в прийнятті пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди або при безпосередній передачі неправомірної вигоди службовій особі (посереднику); 3) обшук цієї особи й обшук на місці передачі предмета неправомірної вигоди; 4) огляд виявлених при здійсненні цих дій предмета неправомірної вигоди, документів, що можуть стосуватись вчиненого злочину. До комплексу зазначеної операції входять відповідні оперативно-розшукові заходи. Така операція має повністю виключати дії, які були б спрямовані на свідоме створення з боку службових осіб обставин і умов, характерних для провокації такого злочину [12, с. 512].

При затриманні враховується ймовірність ситуації, за якої особа, що підозрюється в злочині, може заявити про те, що вона: а) мала намір повідомити про факт передачі предмета неправомірної вигоди, але не встигла це зробити; б) не помітила, хто і за яких обставин залишив у неї предмет неправомірної вигоди, – наприклад, на робочому столі за її відсутності, серед паперів на столі або в шафі, у відкритій шухляді столу тощо. У такому разі необхідним буде проведення оперативного спостереження за підозрюваною особою на предмет виконання нею досягнутих раніше домовленостей, щодо яких вона одержала неправомірну вигоду і запечучує її [13, с. 572].

Проблему становить виявлення факту одержання неправомірної вигоди службовою особою, яка діє у змові з групою осіб, у якій домовляються про предмет неправомірної вигоди або передають його саме посередники. Тому в такому разі слід не тільки виявити факт корупційного діяння, але й визначити всю систему, ієрархічність дії корупційної спрямованості службових осіб. Для досягнення такої мети ефективними є організація та планування тактичної операції «Затримання на гарячому», яка здійснюється слідчим у безпосередній взаємодії з працівниками оперативно-розшукових підрозділів Національної поліції. Дійсно, ефективними є заходи, що проводяться такими органами з метою виявлення, попередження, припинення й розкриття злочинів, а також встановлення осіб, які до них готуються і вчиняють їх. Ці заходи здійснюються негласно і потай від злочинців, що забезпечує їх ефективність. Крім того, такі підрозділи мають неабиякі можливості й досвід безпосереднього затримання осіб, що вчиняють такі злочини, на гарячому. Об'єднати зусилля слідчого та працівників ОРП для вирішення розглядуваної слідчої ситуації дозволяє саме тактична операція.

У тактичній операції «Затримання на гарячому» можна виокремити три основні етапи: 1) підготовка; 2) безпосереднє затримання; 3) завершення. Коротко охарактеризуємо кожен із них.

Етап підготовки до проведення тактичної операції починається одразу ж після надходження повідомлення від заявника та реєстрації його в ЄРДР, після підтвердження оперативної інформації щодо підготовки чи прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Даний етап характеризується прийняттям тактичних рішень щодо організації та планування тактичної операції «Затримання на гарячому». Проводиться така тактична операція в тісній взаємодії та з визначенням конкретних завдань, що постають перед оперативними працівниками та при проведенні слідчих (розшукових) дій. Вирішується питання вибору слідчих (розшукових) дій, за допомогою яких можлива фіксація цієї тактичної операції. Зокрема, можуть бути проведені такі слідчі (розшукові) дії, як особистий обшук, огляд місця події, освідчування, допит, слідчий експеримент.

Оперативні працівники, які беруть участь у проведенні тактичної операції, паралельно з фіксацією слідчим її проведення в протоколі, фіксують хід та результати своєї діяльності у службових документах оперативно-розшукового характеру, рапортах, актах, довідках. Ключовим тут є слово «паралельно», оскільки слідчі (розшукові) дії не проводяться одночасно з ОРЗ.

Як зазначалося вище, на цьому етапі здійснюється планування проведення тактичної операції. У плані вказуються конкретні ОРЗ, які доцільно провести на початковому етапі проведення, їх черговість, відповідальні особи, дата, час та інші відомості організаційного характеру. Також слід передбачити дії щодо нейтралізації можливого застосування затриманим вогнепальної зброї та інших засобів, що можуть причинити шкоду як громадянам, так і працівникам поліції.

У зв'язку з тим, що службова особа, яка одержала неправомірну вигоду, може заперечувати причетність до злочину, пояснюючи це тим, що вона не знала, що це за об'єкт, не помітила, що хтось їй підкинув пакет із грішми, що вона збиралася заявити про намір дати їй предмет неправомірної вигоди тощо, необхідно на підготовчому етапі вибрати правильну тактику поведінки в такій ситуації. Зокрема, вибрати тактичні прийоми й технічні засоби спростування такої поведінки затриманого. Розглянемо їх.

Якщо службова особа стверджує, що мала намір, але не встигла повідомити про пропозицію, обіцянку або одержання неправомірної вигоди, то слід дочекатися, коли остання виконає мінімальний обсяг досягнутих корупційних домовленостей, і лише після цього проводити затримання.

Якщо ж службова особа стверджує, що не помітила і не знає, як опинився в неї предмет неправомірної вигоди, то слід застосувати спеціальні хімічні речовини й використати оперативну відеозйомку.

При плануванні тактичної операції «Затримання на гарячому» перед працівниками оперативно-розшукових підрозділів ставиться конкретне завдання – організувати проведення ОРЗ таким чином, щоб максимально розширити можливості виявлення ознак прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, доказування вини кожного з учасників злочину. Така діяльність має бути орієнтована на вимоги розслідування і здійснюватися відповідно до тих завдань, які окреслює щодо розслідування слідчий з метою встановлення істини в кримінальному провадженні.

Ефективність проведення розглядуваної тактичної операції залежить від інструктажу, проведеного із заявником щодо його участі в цій операції. Це пов'язане з тим, що він є ніби співучасником одержання неправомірної вигоди і повинен поводитися відповідним чином – а саме так, щоб службова особа не запідозрила його у співпраці з поліцією. Тому обумовлюється лінія поведінки заявника із службовою особою або посередником, якому буде передано неправомірну вигоду; уточнюється предмет неправомірної вигоди, його вигляд, упаковка тощо; узгоджується місце, час та процес передачі неправомірної вигоди службовій особі або посереднику; встановлюються сигнали, які заявник буде надсилати, аби повідомити про передачу неправомірної вигоди та інші деталі. Особливо наголошується на конспірації та нерозголошенні відомостей про майбутню тактичну операцію.

Важливим на підготовчому етапі є також вивчення місця проведення затримання на гарячому, оскільки часто службові особи вживають заходи щодо миттєвого знищення предмета неправомірної вигоди. Тож слід організувати заходи щодо збереження предмета неправомірної вигоди. Зокрема, здійснити розстановку оперативних працівників на відповідних позиціях, попередньо вивчивши приміщення, де буде відбуватися затримання, входи й виходи з нього. Поблизу місця проведення тактичної операції мають постійно знаходитися два оперативних працівника з прихованими засобами зв'язку.

Часто така тактична операція проводиться в державній установі, вхід до якої здійснюється в пропускному режимі. У такому разі заявник при попередній розмові зі службовою особою про місце передачі предмета неправомірної вигоди має схилити останнього зустрітися за межами його службового кабінету. Якщо ж він відмовиться, то затримання на гарячому проводиться в тісній взаємодії з працівниками служби безпеки підприємства, де працює підозрювана службова особа.

Успіх проведення тактичної операції «Затримання на гарячому» залежить від передбачених слідчим тактичних ризиків, пов'язаних зі зміною обстановки та дій особою злочинця. Щоб не провалити тактичну операцію, слід передбачити таку можливість уже на підготовчому її етапі, для чого скласти кілька планів затримання, урахувавши всі можливі варіанти поведінки підозрюваних.

Отже, на стадії підготовки до проведення тактичної операції «Затримання на гарячому» слід здійснити такі дії: 1) детально вивчити інформацію, що надійшла від заявника (зокрема, щодо службової особи, з якою було домовлено про одержання неправомірної вигоди, предмета неправомірної вигоди, часу й місця їх наступної зустрічі, наявності посередників тощо); 2) визначити завдання, які мають бути досягнуті в результаті проведення тактичної операції; 3) зібрати інформацію про злочинця; 4) вивчити місце проведення тактичної операції «Затримання на гарячому», зосередити увагу на місцях можливої втечі службової особи (посередника) або знищення предмета неправомірної вигоди; 5) визначитися з учасниками тактичної операції й чітко встановити завдання кожного з них під час її проведення; 6) детально спланувати хід проведення такої тактичної операції; 7) підготувати необхідні засоби фіксації тактичної операції (технічні засоби, протокол тощо); 8) проінструктувати заявника щодо його поведінки під час проведення тактичної операції; 9) передбачити та обіграти тактичні ризики, скласти план дій в їх інтерпретаціях; 10) підготувати предмет неправомірної вигоди (наприклад, муляж валізи з грошима) тощо.

Етап безпосереднього затримання передбачає такі основні дії: 1) після передачі предмета неправомірної вигоди службовій особі (посереднику) раптово вчиняється затримання осіб злочинців; 2) затриманому пропонується добровільно видати предмет неправомірної вигоди; 3) проводиться огляд місця одержання предмета неправомірної вигоди; 4) затриманого ізольовують від заявника, свідків, колег по роботі та інших осіб; 5) проводиться особистий обшук затриманого; 6) оглядаються предмет неправомірної вигоди, одяг, проводиться освідування; 7) вилучаються документи, що підтверджують дії або бездіяльність службової особи відносно заявника злочину; 8) постійно ведеться відеозйомка, виявлені предмети фіксуються в протокол та фотографуються за правилами масштабної зйомки.

Заключний етап проведення тактичної операції «Затримання на гарячому» полягає у фіксації виявлених об'єктів та їх вилученні, підписанні протоколу затримання, ознайомленні з ним усіх учасників проведення тактичної операції.

Не менш важливою тактичною операцією є «Викриття учасників прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди».

Для нас, із всіх слідчих ситуацій особливий інтерес становить саме конфліктна. Слідчому слід спрямувати максимум зусиль, щоб довести причетність службової особи до вчинення такої категорії злочинів та усунути всі наявні протиріччя в матеріалах кримінального провадження. У такій слідчій ситуації необхідним є проведення тактичної операції «Викриття учасників прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди».

Невід'ємний елемент такої тактичної операції – проведення допиту. Завдяки проведенню такої слідчої (розшукової) дії, як допит, можливо сформулювати уявлення про злочин у цілому, оскільки допитуваний викладає інформацію щодо підготовки, вчинення та приховування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Утім слід опиратися не лише на показання підозрюваного – вони можуть бути неправдивими; необхідно суміщувати отримані показання із зібраними іншими доказами, аналізувати та на цій основі формувати цілісне бачення події злочину.

Не меншого значення при допиті та проведенні інших слідчих (розшукових) дій набуває встановлення часу й місця передачі предмета неправомірної вигоди, оскільки ці дані є вагомим доказом вини підозрюваного. Наприклад, у ситуації, коли один з учасників вчинення такого злочину (зазвичай це службова особа, яка одержала неправомірну вигоду) наполягає на своєму перебуванні в іншому місці в момент передачі предмета неправомірної вигоди (заявляє про алібі). Час та місце є також доказом невинуватості підозрюваної службової особи: наприклад, перевірка часу передачі предмета неправомірної вигоди може бути підставою для висновку про наклеп на неї. Після встановлення часу передачі предмета неправомірної вигоди його слід зіставити з часом виконання службовою особою дій в інтересах особи, яка пропонувала неправомірну вигоду.

Поряд із цим мають бути встановлені місце й час виконання кожної злочинної дії (бездіяльності), що утворюють спосіб вчинення злочину кожним з його учасників [14 с. 12]. Мається на увазі відповідальність як за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди, так і за прийняття пропозиції, обіцянки або неправомірної вигоди (ст. 368, 369 КК України) [15].

При розслідуванні злочинів розглядуваної категорії часто трапляються випадки, коли єдиним джерелом доказів є саме показання заявника. У такому разі слід опиратися на отримані від нього дані щодо вчинення злочину, але висувати інші версії різного характеру. Інакше з підозрюваною службовою особою: у безконфліктній ситуації допит проводиться відповідно до загальних правил, а якщо підозрюваний заперечує причетність до злочину, то слід почекати з допитом і зібрати речові докази, які вказують на протилежне.

Тактична операція «Викриття учасників прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди» забезпечується завдяки проведенню таких слідчих (розшукових) дій, як: 1) допит підозрюваного, заявника, свідка тощо; 2) одночасний допит раніше допитаних осіб; 3) пред'явлення для впізнання; 4) слідчий експеримент; 5) обшук; 6) призначення та проведення судових експертиз.

Кожна з цих слідчих (розшукових) дій відіграє важливу роль насамперед у викритті учасників прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, а також: 1) для встановлення механізму прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою; 2) всебічного повного розслідування шляхом здобуття доказів у кримінальному провадженні; 3) виключення фактів обмови або наклепу на службову особу; 4) ліквідації протидії розслідуванню з боку підозрюваних осіб; 5) встановленню істини в кримінальному провадженні.

До сказаного додамо, що для виявлення осіб, причетних до прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, вдаються до ревізії, під час якої вивчається вся документація щодо діяльності підозрюваних осіб. Це можуть бути як особи, які пропонували неправомірну вигоду, так і службові особи, які її прийняли або одержали. Річ у тім, що в документації можуть міститися відомості стосовно розкрадання для здобуття коштів для службової особи або ж стосовно діяльності службової особи, спрямованої на забезпечення досягнення домовленостей тощо [16, с. 104].

Викриття учасників прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди можливе завдяки призначенню та проведенню судових експертиз, зокрема таких як: криміналістичні (зокрема, почеркознавчі, технічного дослідження документів, дактилоскопічні,

трасологічні), матеріалів, речовин та виробів; фоноскопичні, хімічні, психологічні, психофізіологічні, комп'ютерні, авторознавчі та ін. Вибір відповідного виду судових досліджень залежить від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування такої категорії злочинів, від вирішуваної мети, виявлених об'єктів тощо.

Зазначимо також, що тактична операція «Викриття учасників прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди» може включати до себе негласні слідчі (розшукові) дії, зокрема такі, що стосуються втручання в приватне спілкування. Маються на увазі такі, як: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч. 4 ст. 258 КПК України) [10].

Отже, такі тактичні операції, як «Затримання на гарячому» та «Викриття учасників прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди» на початковому етапі розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, мають важливе значення для здобуття доказової інформації та подальшої організації і планування розслідування. Особливого значення набуває підготовчий етап, оскільки від належної підготовки до проведення тактичної операції залежить якість отриманого результату. Такі тактичні операції, відповідно до вимог закону, забезпечують всебічне, повне вивчення корупційної діяльності, дають змогу цілеспрямовано здійснювати пошук доказів, а також швидко й процесуально правильно вирішувати завдання досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Журавель В. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2 (57). С. 197–208.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
3. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец, вищ. закл. освіти / В.М. Глібок, А.Л. Дудніков, В.А. Журавель та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. К. : Вид. дім «Ін Юре», 2001. 684 с.
4. Олійник С. В. Поняття тактичної операції та її значення для розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Роль права та закону в громадянському суспільстві* : міжнар. наук.-практ. конф.; Київ, 12–13 лют. 2016 р. К. : Центр правових наук. дослідж., 2016. С. 74–77.
5. Шевчук В.М. Організаційна функція тактичних операцій. *Юридична наука*. 2011. № 1. С. 177–180.
6. Шепітько В.Ю., Журавель В.А. Організаційно-тактичні засоби: поняття та значення. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2009. Вип. 18. С. 185–192.
7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ.
8. Криміналістика : учеб. пособие / под ред. А.Ф. Волобуева. К. : КНТ, 2011. 504 с.
9. Мишков Я.Є. Методика розслідування хабарництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2005. 179 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13 квітня 2012 року № 4651-VI.
11. Кримінальний процес : підручник / за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого та ін.]. Х. : Право, 2013. 824 с.
12. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец, вищ. закл. освіти / В.М. Глібок, А.Л. Дудніков, В.А. Журавель та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. К. : Вид. дім «Ін Юре», 2001. 684 с.
13. Криміналістика / за ред. В.Ю. Шепітька. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. 728 с.
14. Балонь А.Б. Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2015. 20 с.
15. Кримінальний кодекс України : від 5 квітня 2001 року № 2341-III.
16. Волобуев А.Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва : навч. посібник / за ред. проф. О.М. Бандурки. Х. : Рубікон, 2000. 272 с.